

13-шо (3505) №,
2021 ий 27 март,
шуматкече.

Шолмо эл, поршык да чин берг!

Будь готов/

ЯМДЕ-ЛИЙ

1933 ий 1 февраль годсек лектеш.

0+

Шырчык шулдырешиже шошым конда

Авторынын ботокожо.

Ме, «Ямде лий» да «Кугарня» газет-влакын пашаенгышт, Күжэнер район Токтайбеляк школышто уна лийна. Йоча-влак дene вашлиймашым эртарышна, түрлө модыш дene модна, викторинысе йодыш-влаклан вашмутым кычална.

Йонгыдо, кок пачашан школышто ўдыр-рвезе-влаклан тунемашышт да шуаралташышт чыла юн уло: волгыдо классла, кугу спортзал, мастерской. Мийымына годым мастерскойшто паша шолеш ыле. 5-ше классыште тунемеш-влак Эдуард Токтаупов, Андрей Изергин да 6-шо класс гыч Вания Саратов (**снимкиште**) шулдыран йолташ-влаклан у пёртым ямдылаш түңгалыныт. Технологий урокым вүдышшо С.В.Сидоркин рвезе-влакым онам пужарашиб, чын вискален пүчкедаш туныкта.

— Шырчык омартам түшкан ыштена. Вара школ садыши луктын сакена. Ме шырчык толмым пеш вучена. Нуно шулдырешишт шошым кондат. Тыге кугыен-влак ойлат. Шырчык-влак сылне мурышт дene куандарашиб түңгалыт. А ме у пёртыштöй йывырттен илымыштым эскерена, — ойлат рвезе-влак.

Е.ИВАНОВА.

1 апрель –
Кайык-влакын
түньямбал
кечышт.

ПОДПИСКЕ

«Ямде лий» газетлан кажне
тылзын 15 числа марте верласе
связь отделенийиште
(почтышто) возалташ лиеш.

Рекламе.

Индекс – П4696.

Электрон подппискым
ышташ 89027382237 номер
дene Сбербанкыш 150
тengem колтыза але тиде
номерышке пыштыза да
yamde_lii@mail.ru адресыш
лүмндердам возен колтыза.

Зуевмыт шийым налыныт

Чулпан – ече дene спорт мастер. Алексей писын куржталеш. Диана күштылго атлетикылан шўман.

— Мe спорт дene пеңгыде кылым кучена. Моло спортсмен-влак семынак кеч-могай таңасымаши сеңаш тыршена. Кокымши кече деч вара ўшанна йомын ыле. Мe визымше лийинна. Еш дene таңасыме годым чонышто йёрышин вес шижмаш, вес күмүл, кугу адреналин озаланат. Иккимше верым налиш еш деч ик очколан гына вараши кодынна, — ойлат ача-ава.

**Х.АЛЕКСАНДРОВА ямдылен.
Фотом Интернет гыч налме.**

Владимир
Мономахын
вуйлатыме руши дружине,
Донской степи поход
дene лекмекыже, 1111 ий 27
мартыши Сальнице эндер
воктене половецкий вой-
скам кырен шалатен. Тылех
вара половчан-влак Русьши керилт пурымым чарненит.

Историйым шергальна

1814 ий
31 марташи-
те руши войска да тудын
союзникше-влак Парижым
сеңен налыныт. Тыге
Европым Чаполеонын
озаланымыж деч
утаренит.

Книган пайремже

Сотнур школын 1-4-ше класслаштыже тунемше-влак Православный книган кечијым палемденит (**снимкиште**). 2-шо классыши тунемше ўдыр-рвезе-влак славян азбукын шочмыжо да И.Федоровын савыктен лукмо «Апостол» икимше книгаже нерген каласкаленит. Йоча-влак книга нерген почеламутым сыйнын лудыныт. Игорь ача православный журнал, газет-влакым ончыктен да пайрем дene саламлен.

Лиана ИЛЬИНА.

Волжский район.

Фотом школын архивише гыч налме.

Российисе увер

14-35 иаш самырык ен-влак, «Мыйын элем – мыйын Россием» всероссийский проект конкурсыш ушныза. Түүвра, образований, технике, элем социал да экономике вельм вияндыме нерген проектым возыза да 12 май марте moyastrana.ru сайтышке верандыза.

Москосо Сенъимаш тоштер «Поэзия Победы» всероссийский конкурсым увертарен. Түшко 11-17 иаш тунемше да 18-25 иаш самырык ен-влак ушнен кертил. Почеламутым 21 апрель марте кольтман. Тұрыс уверым victory-museum.ru сайтыште ончыза.

29 апрельшите «Сенъимаш диктант» түнжамбал исторический акций эртаралтеш. Диктант очно да диктантпобеды.rpf сайтыште онлайн лиеш. Чыла йодышлан чын вашештыше абитуриент-влак вузыш тунемаш пураш ешартыш баллым налын кертиг.

Марий Элысе увер

Марий Элыше 21 март гыч 5 июнь марте Экологий лұдықшылық деч аралыме кече-влак эртаралтит. Акций радамыште вўд воктене, чодыраште шўжым эрыйкат, пущентым шыннат. Экологий урок, ончер, конкурс, викторине-влакым эртарат.

Т.Евеев лўмеш Национальный тоштерысе тунемме рўдер «Музейный экспонат: смотрим, изучаем, рисуем, создаём» йоча усталык конкурсым увертарен. 7-15 иаш ўдыр-рвезе-влак мастерлықштым түрлө награвлений дene терген кертиг. Районысо йыжын 14 май марте шүйна. Тұрыс уверым www.fumus.ru сайтыште лудса.

Республикисе йоча да самырык-влаклан В.Х.Колумб лўмеш книгагудо «Мульпарад любимых героев» республикисе конкурсым увертарен. Түрлө техникым күчилтүн, мульфильмләсе герой-влакым ыштыман. 7-20 иаш ўдыр-рвезе-влак конкурсышто мастерлықштым терген кертиг. Пашам 23 май марте намийыман.

*Лудаш эшे юло
јергөр огеш ойло. Мол
лудаш да күзе лудаш –
түң солмы.*

К.Ушинский.

#Луд #Лончыло #Лий_ончылно

Лудаш күзе кумыландаш?

#Канаш

Редакцийшке Анастасия В. (Марий Турек район) деч йодыш пурен:

«Эргым вич ияш, йочасадыш коштеш. Лудаш кумылжо йörшын уке. Мёнгыштö түрлö семын ондален лудыкташ тыршена, но шорташ веле түнгалиш. Лудаш күзе кумыландаш?»

Психолого-педагогический да калыклан социал полышым пүшшо «Доверие» рүдерын психолог-педагогшо Т.СОЛОВЬЁВА (снимкиште) икменияр ой-канашым пуа:

— Йоча-влак түрлö койыш-шоктышан улыт. Икте книгам уло кумылын лудеш, весе эсогыл лаштык-влакым күшкедеш.

Кажне ача-ава эскеришаши: икшиве

лудаш ямде але уке. 3-4 ияш йочам книга дene палымым ышташ келшен толеш. Түрлö чиян онай сүретан книгам ончыктымо гыч түңалаш лиеш. Алфавитым түрьис-нек тунеммекы же, эн ондак слогым лудыктыман, вара – шомакым.

Ача-ава-влак шкежат пример лийшаш улыт. Йоча нунын кидыште книгам чүчкыдын ужеш гын, лудаш кумылжо лектеш. Модыш йёнымат кучылташ лиеш. Икшывым öкимеш лудыктыман оғыл, тудым кумыланын моштыман. «Тый урокышто отыл, тыланет «кокытан» отметкым огыт шынде» манын умылтарыман. Лудмо годым уда мутым ойлыман оғыл.

Х.АЛЕКСАНДРОВА.

2 апрель – Йоча книган түнямбал кечүже.

Морко посёлкысо йоча книгагудышто «Йоча книга арням» эртарышна. 1-ше, 2-шо да 6-шо номеран Морко школлаште икимше классыште тунемшевлакым книгам лудшо-влак радамыш пуртышна. Книгочейка, Буверкува, Незнайка, Буратино, Мальвина курчак-влак йоча-шамычын лудмыштым, сүретлеме мастерларлыкштым, йомакысе герой-влакым палымыштым тергышт, түрлö йодышым пуэдышт. Ыдыр-рвезе-влакым книгагудысо түн правил-влак дene палдарышт. Ышанена, йоча-влак книгагудын эн сай йолташыже да лудшыжо-влак лийыт.

Т.Е.ВЛАДИМИРОВА, книгагудо пашаен.

Книгагудын йолташыже уло

- книгагудышто лүшкаш ок лий;
- икте-весылан мешайыман оғыл;
- книгам арун кучыман;
- книгам жапштыже пörтүлтиман.

27 март –
марий писатель,
драматург
**Шабдар
Осыпин**
(Шабдаров Иосиф
Архипович)
шочмо кечүже.

Герой-влак мөгай произведений гыч улыт, палыза.
**Оляна,
Пöтыр, Марпа,
Васлий,
Ондрый
Опанас**

Кори,
Марина, Васлий
Ондири, Ведат,
Сергей

«Үдýрамаш
корно»

Выльып,
Сидыр,
Прокоп
Васлий,
Матвий
Герман

«Кориш»

Семон,
Токпай Павыл,
Рывыж Епи

«Түшка
вий дene»

«Акыр-
саман»

#Пуд#Лончыло#Лий_ончылно

#Шоялүм_мом_шылта

Эмыкан тукымын ўдыржё

Псевдоним – шонен лукмо (шоя) лўм. Тудым налме нерген кажне серызын – шке историйже.

«Кугарня» газетын пашаенже, самырык поэтессе Надежда Моисеевам (снимкиште) Эмыкан семын утларак палат.

– *Шоялүмым налаш шонымаш кунам да кузе шоочын?*

– Марий кугыжаныш университетынде тунемме годым «Поэзий шепкаште»

кружокын коштынам. Тудым марий поэтессе Зоя Михайловна Дудина вўден. Тудо самырык-влакын возымо почеламутлаштым книгаш чумырен. Ты книгам эстон писатель, сценарист Арво Валтон лукташ полшен. Тудо мыланна, самырык возышо-влаклан, псевдонимым налаш темлен.

Мый шуко шонен омыл. Эмыкан лўм ушышкем иканаште пурен. Мемнан тукымна Эмыкан гыч тўнгалин. Тиде моткоч ожно, Пугачёв восстаний годым, лийын. Эмыкан лўман руш офицер руш войска гыч чодыраш шылын куржын. Марий ўдырым марлан налын, марий йўлам кучен илаш тўнгалин. Эмыкан тукым нерген моткоч кугу шымлымаш паша эртаралтын. В.Березин тукымвожым шымлен да «Эмыкан тукым» книгам савыктен луктын. Тушко мыйын лўмемат пуртен. Тукымна ынже йом манын, тыгай псевдонимым налынам.

Е.ИВАНОВА мутланен.

Мўгинде гай

Шукерте оғыл мый «Калық ойпого» книгам лудынам. Тушто ятыр пайдале уверым муаш лиеш, мом ышташ лииме да ойбўр нерген возымо. Лудын лекмеке, марий патыр-влак нерген пален налынам. «Калық ойпого» мыйым шочмо йылмым утларак йўраташ, пагалаш да аралаш кумылангден. «Книга мўгинде отыл гынат, шкеж дек шупшеш», – маныт калықшите. Тудо мўгинде гаяж.

Кирилл НОВОСЁЛОВ.
Шернур, Кугу Пўнчер.

Фотом еш архив гыч налме.

Книга айдемым туныкта, тудым ильши дene тёр нўлта.

К.ВАСИЧ.

V	E	R	N	O	S	O	F	U	Ш
Ь	Г	Щ	Э	А	Т	Ү	У	Н	А
н	О	С	Ж	Ю	Ў	Ё	Е	Х	Щ
Д	А	Т	К	П	Ю	Я	Г	А	Й
П	Ф	О	Й	Ө	У	Ч	Ш	И	К
у	И	Ж	Ё	О	Л	Б	С	В	А
в	Э	А	Ү	Э	К	Е	А	Л	С
м	У	Р	Ы	Г	З	Р	Ё	Э	Ҷ
о	Ы	С	М	А	У	О	Э	К	А
с	К	В	И	Ч	К	А	Ж	Ө	Л

Нунын гай лийнем

В.Ивановын «Росота яшлык» ойлымашыжым лудынам. Гена ден Васян келшымышт мыйын чонемым куандарен. Ойлымашыште Генан изи мастерулмажо рашиб ончыкталтын. Герой-влак мемнам поро пашалан, поро койышлан, келшен илаш туныктат. Мыланем Гена утларак келшен, тудо моткоч поро рвезе.

Юлия ГРИГОРЬЕВА.

Морко, Волаксола.

Печать да массовый коммуникаций шотышто федерал агентствын окса полышыж дene лукмо.

#Лўмгече

«Ямде лий» 2021 ий 27 марта

Лўм: Алексей Иванович Мусатов.

Шочын: 1911 ий 25 марта шотыште, Владимирский кундемысе Лизуново селаште.

Тунемын: тўнгалиш шинчымашым ялъисе школышто налын. Загорскысо педагогический техникум студентше лиийн. 1935 ийыште Иван Фёдоров лўмеш Москосо кугыжаныш печать институтын, 1938 ийыште ВГИК-ым тунем лектын.

Произведенійже-влак: «Шанхайка», «Стожары», «Дом на горе», «Вишнёвый сад», «Хорошо рожок играет», «Костры на сопках», «Зелёный шум», «Черёмуха» да моло. «Стожары» повесть негызеш 1950 ийыште «Драгоценное зерно» пьесым возен. «Клава Назарова» повестьым Кугу Ачамланде сарыште лииш комсомол-влаклан пёлеклен.

Паша: 1929-1931 ийлаште туныктышылан тыршен. Ташкентысе военный газетыште литературный редактор лиийн.

Чап: шочмо верыштыже А.И.Мусатов лўмеш «Стожары» сылнымут пайремым 2012 ий тыхч эртарат.

Йоча писатель А.И.Мусатовын шочмыйжлан – 105 ий. Лизуново селаште «Тоштер-порт» уло.

А.И.Мусатовын вич произведенийжым муз.

Оласе 21-ше номеран школышто күгүжаныш марий йылымын туныктыш О.Н.ВАСЕНИНА 5-7-ше класслаште тунемшевлаклан «Мыйын ешем – мыйын республикем» паша тетрадыым ямдылен. Тудым Марий Эллан 100 ий теммелин пöлеклен. Республике дene кылдалтше 10 темым темлен. Йоча-шамыч теме-влак почеш родо-тукымыштым шымлат. Мучаште тукым пушенгым чонгат.

Республикин лүмжө тыге вашталтын:

1920 ий – МАО (Марий автоном облaсть).

1936 ий – МАССР (Марий автоном совет социалистический республик).

1990 ий – МССР (Марий совет социалистический республик).

1992 ий – Марий Эл Республика.

Йошкар-Ола 21-ше номеран школышто күгүжаныш марий йылымын туныктыш О.Н.ВАСЕНИНА 5-7-ше класслаште тунемшевлаклан «Мыйын ешем – мыйын республикем» паша тетрадыым ямдылен. Тудым Марий Эллан 100 ий теммелин пöлеклен. Республике дene кылдалтше 10 темым темлен. Йоча-шамыч теме-влак почеш родо-тукымыштым шымлат. Мучаште тукым пушенгым чонгат.

Козьмодемьянск, Краснококшайск уездла, Уржум, Яран, Васильсурск уезд-влакын ужашлаже пуренът. Марий автоном облaстьште кум кантоным (районым) ыштеныт: Краснококшайск, Козьмодемьянск, Шернур.

1-ше теме

Мыйын тукымем да республикнан шочмыжо

1920 ий 4 ноябрьште В.И.Ленин ден М.И.Калинин Марий автоном облaстьште нерген Декретеш кидпалыштым пыштенът. 25 ноябряште МАО-н кумдыкшым, рүдөлажым, вуйлатыше органжым палемдыме нерген у декретим пэнгидемденът. Рүдөлаже Краснококшайск лийин. МАО-ш

А.И.Бутовын «Декрет марицам» (1967) сүретше.

Республикин гербше-влак – түрлө ийштө.

1918-1992

1992-2006

2006-2011

2011 ий гыч

Тудлан _____ ий улмаш.

Мыйын күгезе ковам _____

Тудлан _____ ий улмаш.

б) МАО-м ыштыме годым мемнан ешиште тыгай событий-влак лийынит: _____

Ешиште шымлымаш паша.

Йодыш: МАО-м ыштыме жапыште тендан тукымда могай уездыште (губернийште) илен? (Ача да ава велым шымлыман).

а) Мыйын күгезе кочам _____

Моло

теме-влакым

https://vk.com/yamde_ili
түшкаште ончыза.

Туныктышылан полыш

Лайвоч лүман пелияш уригэ нечке гынат, кум аланын иктеш ушнышо кумдыкыш кудал тольо. Түжем дene шочшо кына снегым йывыртэн ончале. Ик чевер пырчым чапашкыже налят, такмакым муралтыш. Лайвоч шүдö лу такмакым пала. Коло такмакше аваже нерген, коло ик такмакше шочмо пыжашыже нерген, шүдымшыжö шкеж нерген. Икмияр жап гыч уригэ нойыш ала-мо, вич снегым кочкын колтышат, иктаж латныл-латвич пырчыжым, ныл лышташиш вүдйылын, күсенишкыже пыш-

ЛАЙВОЧ УРИГЕ ДЕН СНЕГЕ

Чот мутан юмак

тыш. Шуко снеган куд вондым тодылын, чапашкыже нале. А эн кугуракшым кок логшудо гыч ыштыме упшышкыжо пижыктыш. Мöнтгүжö толмеке, Лайвоч аважым, кок изаж ден кум акажым ондале да снеге аршашым икте дene кучкытыш. Шкенжымат öрдөлжеш ыш кодо, упшышкыжо пижыктыме ик вондымналын, снегым моло дene пырля кочкын колтыш. Күсөнже гыч ныл лышташим лукто да чуч шортын ыш колто. Вет иктаж латныл-латвич снегыже вашкен кудал тол-

мыжлан кёра лаптыргыше савырнен. Аваже Лайвочын нечкыланымыжым ужо да, уригым кок чапаж гыч кучен, йырже кум гана пöрдүктен нале. Лайвочын кумылжо таче кечылан кокымшо гана күзүш. Тыгодым кум акаже лаптыргыше снегым түйыш да, шым күмүжыш пыштен, кажнылан иктёр пайлыш.

С.ГРИГОРЬЕВА-СОТО.

Ит вашке

Ит вашке тый кугу лияш.
Ит ойгыро, чыла шуктет.
Йоча жап ик гана толеш.
Шарнаш кодеш ўмыршет.
Кугу лият, чыла ыштет,
Шкаланет шке оза лият.
Лиеш ешет да икшывет,
А йоча пагыт – чоныштет.
Тунам шонет кеч ик жаплан
Мөнгеш изи йоча лияш.
Сандене мый ойлем, йолташ,
Ит вашке тый кугу лияш.

Юлия ИВАНОВА.

Күжәнгер, Шорсола.

Мләндым тұзатыза

Ме шочмо пүртүсүм аралышаш улына. Урем, чодыра, пасу мүчко торым кышкена гын, мо лиеш? Шочмо мләндина күшко савырна? Йоча-влак, иктаж-могай сылне верыш каналаш каеда гын, почешда шүкүм ида кодо. Мутлан, газет тичмашнек шулыхо манын, 1-3 тылзе күлеш. Пластик ате 500-1000 ий гыч веле шүэш. Тиде моткоч шуко! Ме шочмо мләндynam тұзатышаш улына.

Мартыште сирень пеледын

«Мартыште от му сиреным», – муралтеш ик мурышто. А мемнан йочасадысе ик группышто март кыдалне сирень пеледын. Күзе тыге лийин кертын? Нимогай секрет уке. Ме февральыште сирень укшым пөлемыш пуртенна да вўдыш шынденна. Икмияр жап гыч пеледышнер лектын. Вара сирень пеледалтын. Тудо шошымсогай чока оғыл гынат, мотор. А пушыжо! Чылт духи.

Е.А.НЕЧАЕВА, воспитатель.

Параньга, Кугу Пумарий.

Фотом еш архив гыч налме.

Алина СУББОТИНА.

2-шо номеран Морко школ.

30 март – Мләндым аралыме кече.

Сүреттүм ңиялтызы

«Ямде лий» йоча газет
Түг редактор
Л.Н.ГРИГОРЬЕВА.
Индекс: П4696.
Тираж 1150 экз. Заказ
Формат – А-4-8.

https://vk.com/yamde_ii
https://ok.ru/yamde_ii
E-mail: yamde_ii@mari-el.ru
(документ кагазлан),
yamde_ii@mail.ru
(автор-влаклан)
Сайтын адресше: yamde.lii

УЧРЕДИТЕЛЬ-ВЛАК: Марий Эл Республикасынан күлтур, печать да калык-влакын пашашт шотышто министерстүве, «Ямде лий» газет.

Газеттүм редакцияштын погыма до верстатыме, «Марий Эл Республикасын Правительстүн типографийже» ООО-што ямде оригинал-макет гыч савыктыме. Типографийын адресше: 424000, Йошкар-Ола, Комсомольский урем, 112.

Газеттүм Массовый коммуникаций сферыште да күлтур наследийым аралымаште законодательствым шуктөн шогымын эскерүш Федеральный службыйн Приволжский федеральный округысо управленийштыже регистрироваттыме.

Номер – ПИ №ФС 18-1999,
2005 ий 10 февральыште пүшмо.

КАССЕ 8(8362)78-13-78 SHKETAN.RU

Пүртүсүм ужалкалаш лиеш мо?
Тудо вет айдеме гаяк. Чонан.

Ю.АРТАМОНОВ.

Печатыш пүшмо жап –
14-00,
фактически – 13-00

Авторын да редакциянын шонымашты түрлө лийин көртүт. Серыш-влак мөнгеш оғыт колтатт.
Ак – күтырен келшүме почеч.
Редакциянын да издательстүн адресше:
424006, Йошкар-Ола, СССР Вооружённый
Вийин 70-ше идалыкше урем, 20-шо пүрт.
Тел. 8(8362) 45-22-82(факс)

«Ямде лий» 2021 ий 27 март

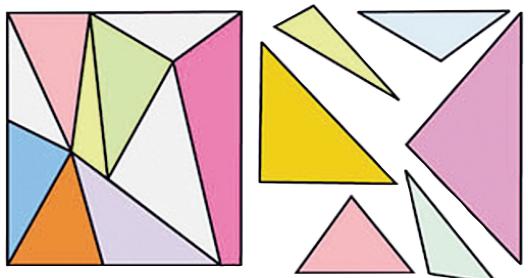
Кидмастар ұлам

Конкурс

Марина СТЕПАНОВА.
Волжский, Ушпер.

Сүретыште тыгай фигур-
влакым кычалза.

Шошым чонештен толшо кайык-вла-
кым лўмышт дене кельштарыза.
Могай кайык эн ончыч толеш,
а могай эн вараш?

Турня

Шемгорак

Шўшпыйк

Кўседык

Чарланге

Турий

Шырчыйк

Иктай машина-
влакым муз.

1 апрель - Математикин кечиже.

Шотлызы:

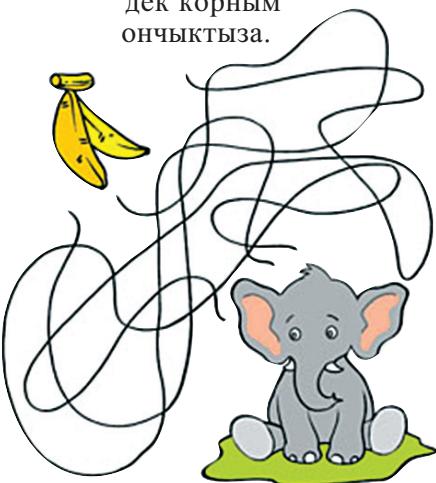
3	+	=	7
+		+	+
	1		
=		=	=
4	+	=	9

- Мыйын температурен 42 марта күзен!
— Тыге лийын ок керт!
— Чынак, авам «Зб да б» мане.

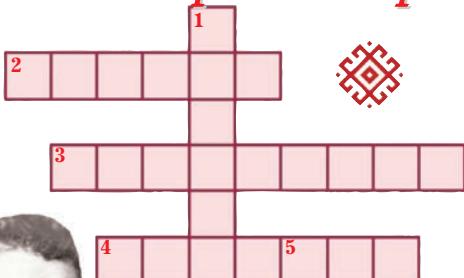
Класс вуйлатыше
Мику деке йыңғырта:
— Тый таче школышко
молан толын отыл?

1 апрель -
Воштылчык
кече.

Изи слонлан банан
дек корным
ончыктыза.

Кроссворд Марий театр

Шола гыч пурлашке:

2.Драматург, режис-
сёр, артист. 3.Тиде
ялысе драмкружок не-
гызеш марий театр
ышталтын. 4.Куснышо

театрын икымше спектакльже
могай ялысе школеш ончыктал-
тын? 6.«Закон шумлык» пьесын
авторжо.

1.Марий сылнымутын классик-
ше, драматург. 5.Шернур кундем
гыч драматург. 6.Куснышо
театрын икымше спектакльжым
кө шынден?

В.СМИРНОВ ямдылен.

Интернеттесе сүрет-влакым күчилтмо.